

EUSKAL FONETIKA

Kilburn MACMURRAUGH

Euskal fonemen ebakiera gaztelaniazko bezalakoa dela esateko ohitura izan da. Horregatik ikertzaileek ez dute kontutan hartu gaztelaniarengatikako behin behineko desberdintasuna euskal fonemen artean bostek ebakiera erretroflexoa izanik. Hemen aurkezten dituen aurkikuntzak deskribapen berriak euskal 30 fonemen artean bederatziri ematen dizkiete. Hainbeste erretroflexo duelako, fonetikaz, euskara ez da erromaniko hizkuntzak bezalakoa¹, Indian mintzatzen direnak baizik (bai drabidak bai iparraldean dauden indoeuroparrak). Hauza - hizkuntzatik etortzen diren eragina ebakiera zaugarri - zaugarria dela eta kontutan hartuz, euskal fonemen ebakierak desberdintasun nabarmenak gordetzen dituztela ohargarria da.

Hamar urtez geroztik erizkizundiak edo inkestak egiten ditut Euskal Herri osoan. Euskal Herrian hizkuntza ikertzen dugunok zori ona dugu euskaldunen entusiasmoarengatik beren hizkuntzari buruz. Euskaltzain batzuek lagundu naute, Mitxelena'k batez ere. Bere erizkizundiaren ondoren, erizle askok lagundu naute beste erizleak aurkitzen.

Batez ere palatografi zuzena eta hots-espektrografia erabiltzen ditut². Ramon Carrilekin Madrilgo Consejo Superior de Investigaciones Científicas delakoaren Kay Electic Sonograph-az grabazioak ikertzen dira. Aurkikuntzarik garrantzitsuenak aurkezten ditut hemen eta xehetasunak berehala argitaratuko ditugu³.

Euskal Herri osoan agertzen diren hiru kontsonante ez dira gaztelaniaz bezalakoak: *n*, *l*, eta *r*.

1 Salbuespen artean: Toki batzuetan Sardinian eta Hego - Italian.

2 Abbé Larrasquet'ek Zuberoan hartu dituen palatograma zeharkakoak ikus daitezke: «Phonétique du basque de Larrajá» (Quartier de Barcus), *RIEV*, 23 (1932), 153-191. Bere *l*'aren eta *l*'aren palatogramak palatografi zeharkakoaren erretroflexo ezaugarriak dira. Ez dut uste *s* erretroflexoa denik, euskalki batzuetan nik frogatu dudalako ez dela. Ez nuen frogarik egin nire enkestan Zuberoan.

3 R. B. Carril eta K. MacMurraugh, «Contribución al estudio de la pronunciación vasca de Guipúzcoa».

Euskal *r* bakarra japonetzko *r* bezalakoa da. Albeolu eta inguruen aurka ez du indarrez jotzen mihipuntak, makalki baizik. Ukipen makalarengatik sarritan *r* nahasten da indoeuropear hizkuntzen *n*-rekin edo *d*-rekin; berau japonetzko Satsuma dialektoan ere agertzen delarik. Albeoluen aurka mihi-punta bibratzen den bitartean, azpiko mihihaihetsak azpiko haginien gainean bakarrik finkatzen dira. Horregatik, mihihaihetsak eta haginien artean haizea irreten da baita ere; honek euskal *r* bakarrari gaztelaniazko *r* eta *l* arteko hots mixtoa ematen diolarik. Proposatzen dut hots honen izenez «haginazko *r*»: Nazioarteko Fonetiko Alfabeto'k *r* honentzat ez du zeinu berezik.

n eta *l* ez dira albeoluzkoak, erretroflexoak baizik⁴.

Gaztelaniazko albeoluak

Euskal erretroflexoak: *n*, *l*, *ts*

Indian, marathik *n* eta *l* erretroflexoak ditu, eta European, suekoak *l* erretroflexoa du zenbait kasutan zenbait dialektotan. Horregatik euskara sartu ziren latinetiko hitzetan *n*-aren eta *l*-aren galera berrikertu behar dugu. Euskaldunek hots ezezaguna ez zutela ongi entzun, azalpena izan liteke. Gure espektrogrametan agertzen denez, albeoluzko *n*-aren eta *l*-aren indar akustikoa baino gehiago erretroflexoena da. Antzeko galerak galegoz eta portugesez ere bai berrikertu behar izango dira.

Nafarroa Beherean eta Mungian agian beste erretroflexo bat agertzen da, gutxienez hitzen asieran: *j* idatziz, adibidez *jan*, *jo*.

Ahosabaiko *n* eta *l* (erderaz *ñ* eta *ll* idatziz) agertzen diren Euskal Herriko tokietan, ez dira sarritan gaztelanizkoak bezala, complexoak baizik. Modu desberdinez agertzen dira. Adibidez, euskal mailegu edo prestamo

⁴ T. Navarro Tomás, «Pronunciación guipúzcoana: Contribución al estudio de la fonética vasca», *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal*, III (1925), 593-653. Navarro'k ez zituen ikusi erretroflexoak bere gaztelaniazko kondizionapenarengatik, baina (or. 629) ia-ia horra iritsi zen bere bigarren erizlearen *l*: «timbre cóncavo».

modernoetan batez ere, bi hots jarraitzen dira: lehena erretroflexoa eta bigarrena gatzelaniaz bezalako ahosabaikoa.

Iparaldeko, Nafarroa Garaiko, eta hego-gipuzkerazko *ts* ere bai erretroflexoa da. Hobeki esan, *t*-aldea erretroflexoa du. Hots hau Asturiasen, Aragonen, eta Aragon-ondoko Gaskonian ere agertzen da. Menéndez-Pidal'en colonización dialectal delako teoria etsigarria zait, bainan agian begiratu beharko da euskal sustratoaren partea⁵.

Baxe nabarrezko eta zuberorazko *h* ez da ingelesezkoa eta alemanezkoa bezala, *afrikaans* (Hego Afrikan mintzatzen den nederlanderazko dialectoa) bezala baizik. Ozena da. Ingelesezko *s* ozena ikasi behar dituenak jakin bada- kituenez, hots mutua hots ozena biurtzeko eztarrian bibrapen sendo bat egin behar da.

ts eta *dd* errusozko ahosabaikoak bezala dira. Azpiko alde zehar mihia jaikitzen dena, errusozko ahosabaikoen oinarritzko elementua da⁶. Euskaldunek oso ahosabai garaia duten arren, palatografietan garbi ikus daiteke indarrez azpiko aldetik mihia jaikitzen dela; adibidez iparraldeko *otto*.

Nire ustez, gatzelaniazko hots - berezkuntza /s/:θ/ sortu zen antzeko euskal hots - berezkuntzarenatik /s/:z/. Bide batez interesgarria da egiazta-pena Nafarroa Garaian (bai ipar - nafar - garaikoaz, bai ego - nafar - garaikoaz) amerika - ingelesez bezalako *th* z-aren ebakiera dela.

Hemen ez dugu astirik ikusteko *s*-aren eta *j*-aren fonetika, luzeegi bailit-zateke. Aski da adieraztea euskal *s*-eta *j*- letrei buruz fonetika asko eta azpisis-tema fonologikoak jokera orokortasunpean ostentzen direla.

Euskal fonologia erreza izan arren, fonetikaz ikertzean, beti aurkikuntza berri batek zelatatzen zaigu hurrengo herrian. Euskal aditzak bezala, euskal fonetikak ere ematen digu forma ezin ugariago.

SUMMARY

Because of the belief that the pronunciation of the Basque phonemes was the same as that of their Spanish equivalents, researchers had failed to pay sufficient attention to Basque sounds. The present research has produced new descriptions of nine of the thirty Basque phonemes. From the phonetic standpoint, rather than characterize Basque as being «like Spanish», it could be classified with the Dravidic and Indoeuropean languages of India which are major languages having a comparable number of retroflex phonemes. Considering that pronunciation is especially vulnerable to interlingual influences, it is remarkable that Basque has retained articulations sharply differentiated from those of the corresponding Spanish phonemes.

The two major tools employed were direct palatography and sound spectroscopy utilizing a Kay Electric Sonograph.

5 «A propósito de *ll* y *l* latinas: Colonización suditálica en España», *Boletín de la Real Academia Española*, 34 (1954), 165-216.

6 Beste ikertzaileek hau susmatu zuten, bainan batzuek aurka ziren. Ikus, adibidez, erruzko hotsentzar: R. I. Avanesov, *Fonetika sovremennovo russkovo literaturnovo jazyka*. Mosku, 1956.

The single Basque *r* is like the Japanese *r*. It is a mixture of *r* and *l* caused by the lack of a firm closure except at the backmost molars. The wide-ranging contacts of the tongue tip in the alveolar region often produce sounds similar to Indoeuropean *n* and *d*; a phenomenon found in some words between Basque dialects and in the Satsuma dialect of Japanese. The term «molar *r*» is proposed for this sound for which no unambiguous symbol has been established in the International Phonetic Alphabet.

n and *l* are not alveolar, but rather retroflex. The loss of *n* and *l* in borrowings may reflect a reduced perception of the alveolar sounds which have less acoustic energy than the Basque retroflex sounds.

Among the several variants in the pronunciation of «palatal» *n* and *l* (Spanish *ñ* and *ll*), the most typical is a complex sound consisting of a retroflex followed by the Spanish type of palatal.

ts is also retroflex where it is phonemic, except perhaps in the northern half of Guipuzcoa. One should not exclude the possibility of a Basque substratum underlying the retroflex *ts* in some varieties of Asturian, Aragonese, and Gascogne.

The *b* of Soule and French Navarre is not the voiceless *b* of English and German, but rather the voiced *b* also found in Afrikaans.

tt and *dd* are, as suspected by some other researchers, like the Russian palatalized consonants which are characterized by a strong simultaneous lifting of the back of the tongue, easily seen in the Basque palatograms.

The anomalous phonemic opposition /s:/θ/ in Castilian Spanish probably arose from the support supplied by the similar Basque opposition /apical s:/predorsal z/. A common pronunciation in both High Navarrese dialects of Basque *z* is the same as American English's voiceless dental *th* although British English and Castilian Spanish utilize an interdental articulation.

RESUMEN

A causa de la creencia que la pronunciación de los fonemas vascos era parecida a la castellana, no se había mirado sus características con una objetividad suficiente. De la presente investigación surgen nuevas descripciones de nueve de los treinta fonemas vascos. La presencia de varios fonemas retroflejos en vasco aleja la fonética vasca de la castellana y la acerca a la fonética de las lenguas drávidas e indoeuropeas de la India. La conservación de fonemas vascos con una articulación nitidamente distinta de sus equivalentes castellanos es cuanto más destacable teniendo en cuenta que la fonética es especialmente vulnerable a las influencias de lenguas en contacto.

r sencilla vasca es como la *r* japonesa. Es un sonido mixto entre *r* y *l* castellanas cuyo único contacto firme son los últimos molares. Se explica así la confusión con *n* y *d* en algunas palabras entre dialectos vascos y en el dialecto japonés de Satsuma. Se propone la designación «*r* molar» para este sonido que no posee un símbolo inambiguo en el alfabeto fonético internacional.

n y *l* vascas no son alveolares, sino retroflejas. La pérdida de *n* y *l* en préstamos puede derivar de una insuficiente percepción por los vascos de los sonidos alveolares cuya energía acústica es inferior a la de los retroflejos.

Las *n* y *l* «palatales», en las zonas vascas donde se dan, son sonidos complejos que en muchas palabras consisten en un retroflejo seguido por un palatal del tipo castellano.

En el lado francés, en los dialectos altonavarros y en el sur de Guipúzcoa, *ts* también es retrofleja. Se debe considerar la posible influencia de un sustrato vasco detrás de la presencia de este sonido en algunas zonas asturianas, aragonesas y gasco-

nas sin descartar la explicación de Menéndez Pidal de una colonización dialectal desde zonas suritálicas que tienen retroflejas.

El *b* de los dialectos bajonavarros y suletino no es el *b* sorda del inglés y alemán sino el *b* sonora del africanés, dialecto holandés de Sud Africa.

tt y *dd* coinciden con las palatalizadas rusas en el fuerte levantamiento de la parte posterior de la lengua, plenamente visible en las palatografías vascas.

Es probable que el contraste fonológico /s/:/θ/ del dialecto castellano del español nació del parecido contraste vasco /s/:/z/. En los dos dialectos altonavarros la *z* vasca tiene a menudo la misma pronunciación dental que la *th* sorda del inglés norteamericano aunque el castellano y el inglés normativo de Inglaterra realizan una interdental.

RÉSUMÉ

En croyant que presque tous les phonèmes basques se prononçaient comme ceux du castillan, les chercheurs n'avaient pas prêté l'attention nécessaire aux sons basques. A travers du présent recherche apparaissent de nouvelles descriptions de neuf des trente phonèmes basques. Du point de vue phonétique, on pourrait mieux classifier le basque avec les langues dravidiennes et indoeuropéennes de L'Inde lesquelles sont des langues principales avec un pourcentage comparable de phonèmes rétroflexes.

Les outils principaux employés étaient la palatographie directe et la spectrographie acoustique du Kay Electric Sonograph.

r simple basque est comme celui du japonais. C'est un son mixte entre *r* et / provoqué par la faute d'une fermeture nette sauf au niveau des derniers molaires. A cause du contact instable de la pointe de la langue, on entend souvent *n* ou *d* indoeuropéen qui apparaissent au lieu de *r* dans des mots parmi les dialectes basques et dans le dialecte japonais de Satsuma. On propose le terme «*r* molaire» pour ce son dont aucun symbole inambigu a été établi dans l'Alphabet Phonétique Internationale.

n et / basques ne sont pas alvéolaires, sauf rétroflexes. La perte de *n* et / intervocalliques dans les emprunts peut dériver d'une perception insuffisante des sons alvéolaires dont l'énergie acoustique est inférieure à celle des rétroflexes.

Parmi les variétés de la prononciation de *n* et / «palataux» le plus typique consiste en un rétroflexe suit par un palatal du type espagnol.

ts est aussi rétroflexe partout il est phonologique, sauf au nord de Guipusque. Peut-être le substrat basque a joué un rôle dans les *ts* rétroflexes de certaines variétés de l'asturien, aragonais et gascon.

l' *b* souletin et bas-navarrais n'est pas l' *b* sourd de l'anglais et allemand, sauf l' *b* sonore de l'afrikaans.

tt et *dd* partagent avec les consonnes palatalisées russes la forte élévation simultanée de la partie postérieure de la langue, facilement visible dans les palatogrammes basques; ce qui confirme l'identification à l'oreille par certains chercheurs de ces sons avec les «palatalisés» slaves.

L'opposition anormale /s/:/θ/ du dialecte castillan de l'espagnol probablement naquit grâce à l'appui de l'opposition pareille basque /s apicale/:/z prédorsale/. La prononciation la plus fréquente du *z* basque dans les deux dialectes haut - navarrais est celle du *th* dentale sourd de l'anglais américain bien que les Castillans partagent avec les Anglais d'Angleterre une articulation interdental.